

Łódź, 20 marca 2026 roku

Prof. dr hab. Ryszard W. Kluszczyński
Katedra Nowych Mediów i kultury Cyfrowej
Kierownik Transdyscyplinarnego Centrum
Badań Artystyczno-Naukowych
Uniwersytet Łódzki
Profesor Akademii Sztuk Pięknych w Łodzi

Recenzja pracy doktorskiej pani Laury Adel w dziedzinie sztuki, w dyscyplinie sztuk plastycznych i konserwacji dzieł sztuki, w postaci rozprawy pod tytułem *Czułość sztuki – analiza i kreacja immersyjnych środowisk interaktywnych* oraz dzieła *INTERWORLD*, interaktywnej, immersyjnej instalacji audiowizualnej, przygotowanych w Szkole Doktorskiej Akademii Sztuk Pięknych im. Eugeniusza Gepperta we Wrocławiu

Rozprawa doktorska pani magister Laury Adel liczy 103 strony i jest podzielona na trzy części: (1) Środowiska immersyjne, (2) Środowiska wyrosłe na gruncie technologii oraz (3) Interworld, wszystkie razem obramowane wstępem i zakończeniem. Każda z tych części jest zbudowana z licznych fragmentów, posiadających swe tytuły i podejmujących odrębne kwestie. Dwie pierwsze części mają charakter bardziej ogólny niż trzecia, która jest poświęcona własnemu projektowi artystycznemu Laury Adel, przygotowanemu w ramach doktoratu.

Na wskazaną strukturę rozprawy nakłada się inny jeszcze porządek, w moim odczuciu ważniejszy niż konstrukcja rozprawy. Rozprawa posiada bowiem równie złożoną, wielowymiarową konstrukcję na planie merytorycznym i każdy z tych wymiarów pełni w rozprawie inną funkcję. Pierwszy z nich dotyczy pracy artystycznej przedstawionej jako podstawa postępowania doktorskiego – interaktywnej, immersyjnej, audiowizualnej instalacji *INTERWORLD*. W ramach tego wymiaru rozprawy autorka charakteryzuje stworzone dzieło, przedstawia proces twórczy i oczekiwane przez siebie rezultaty, wpisuje je w kontekst innych swych dzieł. Wymiar drugi stanowią rozważania na temat tych rodzajów sztuki, z którymi *INTERWORLD* pozostaje w bliskich relacjach. Przywoływane są tu i analizowane dzieła

innych artystów, podejmowane są kwestie teoretyczne ważne dla tych postaci sztuki, w ramach których projekt doktorski jest usytuowany. Wymiar trzeci natomiast wyraża artystyczne preferencje doktorantki, jej wizję twórczości i bliskie jej wartości. Co ważne, te wymiary nie są rozpisane na poszczególne części rozprawy, lecz przenikają je wszystkie, prowadząc ze sobą dialog budujący rozprawę. Staje się ona w ten sposób rodzajem traktatu badawczo-artystycznego, w którym kwestie filozoficzne, estetyczne, poznawcze i artystyczne przenikają się i integrują, nadając całemu projektowi status *artistic research*.

Traktat Adel dotyczy bardzo wielu zagadnień, które wyznaczają współczesne dyskursy dotyczące sztuki. Podejmuje rozważania nad rolą technologii, zarówno w dzisiejszych praktykach artystycznych, jak i w rozważaniach teoretycznych na temat sztuki. Zastanawia się nad relacjami między sztuką a naturą i nad rolą, jaką w tych relacjach mogą odgrywać technologie medialne. Dotyka zagadnień związanych z najważniejszymi właściwościami, które nowe media wniosły do sztuki, takimi jak interaktywność, wirtualność, immersja, ucieleśnienie, partycypacja i usieciowienie. W kręgu diskutowanych zagadnień pojawiają się poglądy badaczy, których koncepcje przyczyniają się do budowy fundamentów dla aktualnych dyskursów artystycznych: Bruno Latour, Timothy Morton, Richard Shusterman. Doktorantka uzupełnia ich perspektywy o koncepcje szczególnie jej bliskie, rozwijane między innymi przez takich autorów jak Graham Harman, Gernot Böhme, Juhani Pallasmaa, Valentina Tanni i Ludwik Fleck, a także Emmanuel Lévinas. Szczególnie dla niej ważne okazują się ontologia zwrócona ku przedmiotom i nowy materializm oraz filozofia dialogu i spotkania, co znajduje pełne potwierdzenie w jej własnej twórczości.

Zainteresowania środowiskiem doświadczenia dzieła i środowiskiem jako przedmiotem doświadczenia oraz charakterystyką doświadczenia odbiorczego prowadzą doktorantkę do ukształtowania własnej terminologii, która pozwala jej nazywać w oryginalny sposób istotne dla niej procesy wiążące odbiorcę z dziełem, dzieło z jego otoczeniem, a otoczenie z technologią. Fakt, że terminy te pobierane są ze słowników świata natury pozwala stwierdzić, że połączenia te uzyskują u Adel wymiar odniesień o statusie organicznym. Używając proponowanych przez nią pojęć, można powiedzieć, że współbicie uzyskuje w jej rozważaniach oraz twórczości postać integrującego, jednoczącego splotu. Taką postać przyjmuje również odbiorcze doświadczenie dzieła, ugruntowane w partycypacji, interakcji i ucieleśnieniu. I taką też postać uzyskują relacje dzieła ze środowiskiem. Wspólnie natomiast wszystkie one budują ramy immersji i czułego dialogu.

Autorski dyskurs Laury Adel, ufundowany częściowo w kategoriach zapożyczonych ze słowników spoza pola sztuki, których konstrukcje znaczeniowe zbliżają się nieco ku metaforom, zyskałby na precyzji, gdyby doktorantka dookreślała niektóre używane przez siebie pojęcia pobierane ze współczesnego metajęzyka sztuki. Myślę tu przede wszystkim o tak ważnej dla jej koncepcji kategorii immersji. Ma ona bowiem w świecie twórczości artystycznej różne wymiary. Ten najbardziej obecnie istotny, zwłaszcza dla sztuki nowych mediów, wiąże ją ze sztuką rzeczywistości wirtualnej (VR Art). Jest ona wówczas zanurzeniem określonych zmysłów w symulowanym, cyfrowym, generowanym w czasie rzeczywistym środowisku dzieła, stwarzającym możliwość w nim interakcji i pociągającym za sobą fenomen teleobecności, definiując w określony sposób także i ucieleśnienie. To pierwsze znaczenie immersji w sztuce. Może jednak być ona także zanurzeniem swoiście całościowym (*full body immersion*), które pojawia się w wypadku doświadczenia CAVE, doświadczenia rzeczywistości responsywnej lub współcześnie w pracach rzeczywistości poszerzonej (AR). Wówczas kategorie symulacji i ucieleśnienia nabierają innego znaczenia i przybierają inne formy, podobnie jak teleobecność, która jest wówczas często zarazem obecnością. I to jest drugie znaczenie immersji. Sądzę, że to jej rozumienie jest najbliższe instalacji Adel *INTERWORLD*, choć nie występuje tu pełna tożsamość. Wrócę do tego nieco później, pisząc o samej tej pracy. Może wreszcie być ona immersją czysto mentalną, kiedy, na przykład, zanurzamy się w świecie czytanej powieści bądź innego rodzaju dzieła, zapominając o kontekście lektury. To jej znaczenie trzecie.

Mam wrażenie, że użycie kategorii immersji w różnych częściach rozprawy odwołuje się do różnych jej znaczeń, a niekiedy łączy aspekty różnych jej rozumień w jedno. Kiedy na przykład czytamy, że „(...) w atmosferze skupienia i uważności, naturalnie wykwita immersja” (s. 80), to możemy odnieść takie użycie tej kategorii jedynie do jej trzeciego rozumienia. Jednak w tekście Adel fragment ten dotyczy architektury sakralnej (katedry), więc raczej powinniśmy odnieść się do drugiego znaczenia immersji. Taki jednak sąd nie wydaje się dobrze w rozprawie uargumentowany. A poza tym, niezależnie od tego, ku któremu znaczeniu pojęcia się zwrócimy, immersja nie wyłania się naturalnie, lecz w rezultacie określonych praktyk twórczych. Cały fragment rozprawy dotyczący „duchowości” wydaje się niedostatecznie starannie opracowany. Już zbyt nie jej związanie z religijnością jest niewłaściwe; pojęcie „duchowość” ma znacznie szersze odniesienie.

Także powiązanie immersji z rytualnością, szczególnie z rytuałem przejścia (np. s. 43), jest dość ryzykowne, jeśli jest pozbawione komentarza precyzującego takie jej użycie. Należy pamiętać, że *rit de passage* wprowadza nas w sferę liminalną, która nie proponuje immersji ani

czulej kontemplacji, lecz raczej dość przeciwstawne doznania. Przede wszystkim nie oferuje poczucia zanurzenia, lecz doświadczenie bycia pomiędzy.

Jeszcze jedną kategorią, której sposoby użycia w rozprawie zasługują na bardziej staranne rozważenie, jest pojęcie cybernetyczności. Jej rozumienie w refleksji nad kulturą i twórczością artystyczną rozpościera się bowiem między jej inicjalną koncepcją jako nauką (Norbert Wiener) oraz sztuką (Nicolas Schöffer), ugruntowaną w sprzężeniu zwrotnym i zmierzającą w stronę wizji samoregulujących się systemów, a perspektywą, w której wszystko, co wirtualne bądź nawet nowomiedialne, jest cybernetyczne (Bill Nichols). W rozprawie natomiast pojęcie to jest używane bez wyraźnego określenia, przez co wszystkie, także sprzeczne ze sobą, konotacje pojawiają się niekiedy obok siebie razem, utrudniając rozumienie wywodu.

Powyższe krytyczne uwagi, które domagają się większej staranności w posługiwaniu się niektórymi pojęciami, nie zmieniają mojej ogólnej oceny rozprawy, którą uznaję za bardzo wartościowy wkład do współczesnej refleksji nad sztuką, w szczególności tej dotyczącej jej nowomiedialnych form.

INTERWORLD, dzieło, które Laura Adel przedstawia jako swoje podstawowe doktorskie dokonanie, jest bardzo wartościowym projektem artystycznym. Ma ono złożoną strukturę oraz taki też system relacji rozpościerający się między realnymi, naturalnymi obiektami, ich nowomiedialnymi rzeźbiarskimi replikami oraz audiowizualnymi, interaktywnymi przedłużeniami. Dzieło wykorzystuje najnowsze technologie komputerowe do budowania powiązań między naturą a porządkami kulturowymi. Relacje między nimi mają w instalacji Adel dynamiczny, procesualny charakter, który wyłania się w znacznym stopniu z odbiorczej partycypacji. Dzieło angażuje odbiorców w interakcje, które sytuują ich w liminalnej przestrzeni pomiędzy różnymi przestrzeniami rzeczywistości, zachęcając do uważnej percepcji, rozumienia i medytacyjnej transgresji. Mają one charakter tyleż estetyczny, co poznawczy. Immersyjność doświadczenia instalacji łączy w sobie cechy całościowego doświadczenia cielesnego (typowego dla CAVE) z zanurzeniem umysłowym, w którym wyobraźnia odgrywa zasadniczą rolę. Interakcje proponowane przez *INTERWORLD* odwołują się do licznych zmysłów, nie tylko do najczęściej wykorzystywanych w tego rodzaju pracach wzroku i słuchu, ale także do dotyku oraz propriocepcji. Ze względu na charakter oferowanych interfejsów inicjują też różne formy interakcji, od indywidualnej interaktywnej medytacji po kolektywne doświadczenie współpracy twórczej. *INTERWORLD* wyłania się z wcześniejszych

prac doktorantki, otwierając zarazem nowe możliwości i perspektywy. Jest pracą oryginalną nie tylko w kontekście polskim, ale także międzynarodowym.

Powyższe obserwacje i analizy nakazują mi finalnie stwierdzić, że dorobek artystyczny pani magister Laury Adel, przede wszystkim przedstawione w ramach przewodu doktorskiego interaktywne, immersyjne, audiowizualne dzieło *INTERWORLD* oraz rozprawa teoretyczna *Czulość sztuki – analiza i kreacja immersyjnych środowisk interaktywnych*, spełniają z naddatkiem wymagania stawiane rozprawom doktorskim w dziedzinie sztuki i w pełni uzasadniają nadanie Jej stopnia doktora. Biorąc pod uwagę bardzo wysoką jakość jej dokonań, zarówno dzieła, jak i rozprawy, wnioskuję też o przyznanie jej wyróżnienia.

Signature valid

Digitally signed by Ryszard Kluszczyński
Date: 2026.03.23 08:58:56 CET

Prof. dr hab. Ryszard W. Kluszczyński

